فەرهاد شاكەلی، شاعیر و زمانەوانی دیاری كورد لە گفتوگۆیەكی تایبەتدا بۆ كۆمەڵ:

ئەمڕۆ لە كوردستاندا یەك تاكە كتێب، یەك تاكە گۆڤار، یەك تاكە ڕۆژنامە و وەرزنامە نییە كە بە كوردییەكی ڕاست و بە ڕێنووسێكی ڕاست نووسرابێت

ڕەچاوكردنی كاتەوە چەند ڕێكوپێك بووە و هەرگیز بۆ كۆبوونەوە حیزبییەكان دوا نەكەوتووە. دەبێ ئەمە چ دۆگماتیزمێك بێت وا لە مرۆڤ بكات داهێنەرێكی وەك گۆران تا (دەرەك)ی ئەندامێكی گوێڕایەڵی حیزب دابەزێنیت و بیهێنیتە خوارەوە؟

نازانم ئەو لەشكرە دۆنكیشۆتییەی خۆیان دابووە پاڵ ناوی مامۆستا گۆران چییان بۆ ئەو شاعیرە داهێنەرە كرد؟ لە ماوەی سی ساڵی دوای مردنی گۆراندا نەیانتوانی پانزدە شیعری تەرجەمەی ڕووسی بكەن و لە سۆڤێت وەك كتێبێك بڵاوی بكەنەوە و وەك شاعیرێكی كورد (یا وەك شاعیرێكی كۆمونیستی كورد) بە خوێنەری ڕووسی بناسێنن. من ناڵێم شیعری دڵداری و وەسفی سروشتی گۆرانیان بكردایەتە ڕووسی، ئەوە واز لێ بێنە، با هەر ئەو شیعرانەیان بكردایە كە باسی خەبات و چینی كرێكار و ڕێگای لێنین و مۆسكۆی جوان دەكەن. ساڵی ١٩٨٦ لەگەڵ دوو هاوڕێی سوێدی و كورددا، پێكەوە بیست شیعری گۆرانمان كردە سوێدی و وەك كتێب بڵاومان كردەوە و دەنگێكی باشی دایەوە. هەر لە ڕێگەی ئەو وەرگێڕانەی ئێمەوە شیعرەكان تەرجەمەی ئیسلاندی و ئینگلیزییش كران. ئەوەی كە لە هەموو كەسێك زیاتر دژی ئەو كارەی ئێمە بوو ئەو لەشكرە دۆنكیشۆتییە بوو.

بەڕاستی تۆ ئەگەر بە وردی شیعرەكانی گۆران بخوێنیتەوە، هەستێكی وات لا دروست دەبێت كە ئەو پیاوە دوو ناكۆكیی گەورە لە ژیانیدا هەبووە و زۆریش ئازاریان داوە: ناكۆكیی نێوان هونەرمەند و سیاسی و ناكۆكیی نێوان كوردبوون و ئەندامەتیی حیزبێكی كۆمونیست. ئەوجا گۆرانێك كە لە سۆڤێتەوە بۆ ئەوە ناردبێتیانەوە تا لە وڵاتەكەی خۆی بمرێت، زۆر ڕێی تێ دەچێت پەشیمان بووبێتەوە و هەر نەبێ لای یەك دوو دۆستی شاعیر ئەمەی دركاندبێت.

كۆمەڵ: كۆمەڵە هەوڵێك درا بۆ گۆڕینی تیپی عەرەبی بۆ لاتینی. هەندێك لەو هەوڵانە تا ئێستەش بەردەوامن. ڕای ئێوە لەم بارەیەوە چییە؟

شاكەلی: لەم بارەیەوە تا ئێستا سێ چوار جارێك بە دوورودرێژی قسەم كردووە و شتم نووسیوە. ڕاستت دەوێت ئەم باسە پێش ئەوەی باسێكی زانستی و زمانەوانی بێت، باسێكی سیاسی و ئیدیۆلۆگییە. خۆی لە بنەڕەتدا نەدەبوو باسێكی سیاسی بێت، بەڵام چونكە هەم سەرهەڵدان و پەیدابوونەكەی و هەم گەشەكردن و بەردەوامییەكەی زادەی پرۆژە و بیركردنەوەیەكی سیاسی بووە، ئێستا زۆر زەحمەت و بگرە نەشیاوە ئەو ڕەنگەی لێ بكرێتەوە.

هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە كۆلۆنیالیستانی ئەوروپایی بە شێوەیەكی ڕاستەوخۆ دەستیان خستە ناو كاروباری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە و بەتایبەتیش لەناو هەرێمەكانی سەر بە ئیمپراتۆریای عوسمانیدا. ئەوان ئامانجی یەكەمیان ڕووخاندنی ئەو ئیمپراتۆریایە و دابەشكردنی زەوییەكەی لەناو خۆیاندا و دامەزراندنی دەسەڵاتی سیاسی و عەسكەری و ئابووریی خۆیان بوو. هەر زوویش لەو كارەیاندا سەر كەوتن. كۆلۆنیالیستان ئامانجی درێژخایەن و ستراتێگیشیان هەبوو. بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە ستراتێگییانەیان دەبوو میكانیزمێكی ورد و زیرەكانە و

بەكارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی بۆ نووسینی زمانی كوردی پرۆژەیەكی دڕندانەی ئیمپەریالیستییە بۆ دوورخستنەوەی نەتەوەی كورد لە هەموو ڕابردوو و مێژووی خۆی و لە ڕەگوڕیشە فكری و ڕۆحییەكانی و بۆ ڕاگرتن و پەكخستنی ئەو پێشكەوتنە گەورەیەی لە بواری زمان و ئەدەبدا لە كوردستاندا، بە تایبەت كوردستانی عیراقدا، بە دی هاتبوو، بۆ لەناوبردنی پرۆسێسی بەنەتەوەبوون كە لە سەدەی بیستەمدا سەركەوتنی باشی چنگ كەوتبوو.

درێژخایەن دابنێن. نزیكترین و كاریگەرترین ڕێگە ئەوە بوو كە گرۆ و تاقم و نەتەوە و ڕەگەزەكانی ناوچەكە لەتلەت و پارچەپارچە بكەن و بیانكەن بەگژ یەكتردا، بۆ ئەوەی هەر هەموویان پێویستیان بە كۆلۆنیالیستان خۆیان ببێت و سەریان بۆ شۆڕ بكەن و ئەمانیش بتوانن بە ئاسانی حوكمیان بكەن. ئەمە ئەو بنەما كلاسیكە هەم كۆن و هەم تازەیەیە كە پێی دەگوترێت: Divide and rule.

ئێمە كە ئەم پاشخانە ورد بخوێنینەوە ئیتر ئەوەیش باش تێدەگەین بۆچی هەر ئەوانەی كە خاكی كوردستانیان دابەش و پارچەپارچە كرد، ویستیان زمانەكەیشی بەو دەردە ببەن. كورد تا ناوەڕاستی دەیەی سێیەمی سەدەی بیستەمیش هیچ كێشەیەكی زمانەوانی و ئەلفوبێ و ڕێنووسی نەبوو. شاعیر و نووسەری گەورە بەو زمانە نووسیویانە و خوێنەری كورد لە هەر بەشێك بووبێت كەم تا زۆرێك ئاگای لە تێكڕای ئەدەبی كوردی هەبووە، سەرەتای ڕۆژنامەگەریی كوردی هەر لە دوا ساڵەكانی سەدەی نۆزدەیەمەوە دەستی پێ كردبوو، لە دەیەی دووەمی سەدەی بیستیشدا تا ڕادەیەكی باش گەشەی كرد.

بەكارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی بۆ نووسینی زمانی كوردی پرۆژەیەكی دڕندانەی ئیمپەریالیستییە بۆ دوورخستنەوەی نەتەوەی كورد لە هەموو ڕابردوو و مێژووی خۆی و لە ڕەگوڕیشە فكری و ڕۆحییەكانی و بۆ ڕاگرتن و پەكخستنی ئەو پێشكەوتنە گەورەیەی لە بواری زمان و ئەدەبدا لە كوردستاندا، بە تایبەت كوردستانی عیراقدا، بە دی هاتبوو، بۆ لەناوبردنی پرۆسێسی بەنەتەوەبوون كە لە سەدەی بیستەمدا سەركەوتنی باشی چنگ كەوتبوو.

دەكرێ باسی ئەلفوبێ لە ڕوانگەیەكی زانستیی ڕووتیشەوە سەرنج بدەین. ئەلفوبێی كوردی بەو شێوەیەی ئێستای لەوەیە یەك یا دوو ناتەواویی فۆنەتیكیی تێدا هەبن، كە چاركردنیان سەخت و نەكراو نییە. بەڵام ئەلفوبێی لاتینی ـ توركی بە لای كەمەوە حەوت دانە فۆنێمی ناتەواوە كە بە هیچ جۆرێك ناكرێ تێكستێكی كوردی بە بێ ئەو فۆنێمانە بنووسرێت. ئەمە ڕێك بە پێچەوانەی ئەو بانگەشە ناڕاست و نازانستییەیە كە هەندێ كۆلكە خوێندەواری كوردینەزانی بێگانەپەرست دەیكەن گوایە تیپی لاتینی دەنگەكانی زمانی كوردی باشتر دەردەبڕێت.

ئەگەر تەنیا لە ڕووی بەرژەوەندی نەتەوایەتیی كوردیشەوە باسەكە لێك بدەینەوە، خۆ دیارە كە ئەمڕۆ لە سەرجەمی ئەوەی بە زمانی كوردی دەنووسرێت تا ٩٠٪ و بگرە زیاتریشی بە ئەلفوبێی كوردی دەنووسرێت، واتە تەنیا ١٠٪ بە ئەلفوبێی لاتینی توركی دەنووسرێت. ئەو بەشەیش نە لە ڕووی زمانەوانی و نە لە ڕووی هونەری و ئێستێتیكییەوە ناكرێ لەگەڵ بەشە زۆرەكەدا بەراورد بكرێت.

ئەمڕۆ كەسانێك هەن كە لەبەر نەزانی و ناشارەزایی هەر لە خۆیانەوە پێیان وایە بەكارهێنانی لاتینی گرفتەكانی زمانی كوردی چارەسەر دەكات. من ناڵێم گرفتمان نییە، بێگومان هەیە. بەڵام ئەو كەسانە بەڕاستی هەر نازانن گرفتەكان چین و ئەوەی دەیڵێن نیشانەی تێنەگەیشتن و نەخوێندەوارییانە. هەندێكیش هەر لەبەر ڕۆژاواپەرستی كەوتوونەتە دوای ئەم بیرە و پێیان وایە هەر بەوەی ئەلفوبێ بگۆڕین ئیتر دەبینە ئەوروپایی و لەم ڕۆژهەڵاتە پیس و دڕندە و دواكەوتووە ڕزگار دەبین. ئەتاتوركیش ڕێك وای بیر دەكردەوە، بەڵام ئەوە حەفتا ساڵە ئەتاتورك مردووە و نەتەوەی توركیش نەبوو بە ئەوروپایی و ناشبێت.

كەمالیزم (واتە شوێنكەوتنی باوەڕەكانی كەمال ئەتاتورك) لەناو كورددا گەشەی كردووە و پێگەیەكی پەیدا كردووە. تەنانەت زۆربەی ئەوانەی كە لە ڕووی سیاسییەوە دژی دەوڵەتی توركیان، بە بێ ئەوەی بە خۆیان بزانن، لە ڕووی ئیدیۆلۆگییەوە شاگرد و قوتابیی دڵسۆزی كەمالیزمن و زۆریش بە گەرمی خەبات بۆ سەركەوتنی ئەو باوەڕانە دەكەن. بڵاوكردنەوەی ئەلفوبێی لاتینی توركی بڕگەیەكی گرنگی بەرنامەی سیاسیی ئەمانەیە.

لە كوردستانی خوارووودا، كە ئێستا دەسەڵاتی سیاسی بە دەست هێزە سیاسییەكانی كوردستانەوەیە، دەرفەتێكی یەكجار باش هەیە بۆ چارەسەركردنی گرفتەكانی زمانی كوردی و پێشخستنی زمانەكە. ئێمە زمانێكی ستانداردمان هەیە و زۆر چاكیش دەتوانێت ببێتە زمانی ڕەسمیی دەوڵەتی كوردستان. ئێمە تەنیا پێویستمان بەوەیە هەوڵ بدەین ئەم زمانە دەوڵەمەند بكەین و لە گەنجینەی زاراوا و دیالێكتەكانی زمانی كوردی سوود وەربگرین. هەروەها دەتوانین كێشەی ڕێنووس بەئاسانی چارەسەر بكەین و بە جۆرێكی زانستی بنەماكانی بچەسپێنین. ئەمە بە تاكەكەس ناكرێت، دەبێ دەسەڵاتی سیاسی، بوێر و دڵسۆز و هۆشیار بێت، بۆ ئەوەی بتوانێت بێ ترس و دڵەڕاوكێ چارەسەركردنی كێشەی زمان بكاتە یەكێك لە پرۆژە سەرەكی و گرنگەكانی خۆی.

كۆمەڵ: حاڵی شیعری كوردی لە دەرەوەی زمانی كوردیدا چۆنە، مەبەستم لە ئەدەبی وەرگێڕدراوی ئێمەیە بۆ سەر زمانەكانی دی؟

شاكەلی: كۆمەڵگەی كورد لە ئەوروپا و لە ڕۆژاوا ئێستا ئیتر مێژوویەكی هەیە، ئەگەرچی مێژوویەكی هێندەیش كۆن و دامەزراو نییە، بەڵام دەبوو لەم سی چل ساڵەدا كۆمەڵێ كاری فەرهەنگیی وای بكردایە، كە ناوی كورد و ڕەنگ و بۆن و بەرامەی ئەدەبی كوردی لای خوێنەری ئەوروپایی ئاشنا بووایە. من بەو پێیەی كە ئەوا خەریكە دەبێتە سی ساڵ لە ئەوروپا دەژیم، چاك لەوە تێ دەگەم كە فەرهەنگی ڕەسمیی ئەوروپا، واتە دەستگاكانی ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆن، ڕۆژنامە گەورە و ناسراوەكان، پەخشخانە دەوڵەمەند و دەسترۆیشتووەكان، دەستگا ئەكادیمییەكان و تەنانەت زانستگەكان، لە ڕووی سیاسییەوە كۆنترۆڵ كراون و سیاسەت و ئیدیۆلۆگییەكی دیاریكراو هەڵیاندەسووڕێنێ. ئەم ئیدیۆلۆگییەیش ناوەڕۆكێكی ڕەگەزپەرستانە و دژەڕۆژهەڵات و دژەئیسلامی هەیە. لەبەر ئەوە ئێمە نابێ چاوەڕوانی ئەوە بین ئەمانە لە خۆیانەوە بێن و ئەدەب و شیعر و چیرۆكی كورد تەرجەمەی زمانانی خۆیان بكەن و لەسەری بنووسن و بایەخی پێ بدەن. كاتێ ئەمە دەكەن كە كاریان بە كورد بێت و ناوهێنانی كورد خزمەتی ئامانجە سیاسییەكانیان بكات. تۆ سەرنجی ئەوە بدە تەنانەت ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی كە زمانی كوردیشیان زانیوە و ئەدەبەكەیان ناسیوە، نەهاتوون ئەدەبی كوردی تەرجەمە بكەن، بەڵكە هەمیشە خۆیان بە فۆلكلۆرەوە خەریك كردووە. بۆ؟ چونكە فۆلكلۆر ئەوە پێشان دەدات كە ئەو گەلە، ئەو نەتەوەیە، هێشتا لە قۆناخێكی سەرەتایی و پێشنەكەوتوودا دەژی، هێشتا فێری ژیانی مۆدێرن و شارستانەتی نەبووە و ناتوانێ شتێكی نوێ و داهێنانێكی گرنگ بەرهەم بهێنێ.

لەم ساڵانەدا هەندێ تێكستی كوردی تەرجەمەی زمانانی ئینگلیزی، سوێدی، ئیتالیایی، فرانسی و هۆڵاندی كراون، بەڵام ئەم تەرجەمانە هەرگیز بایەخی ڕاستەقینەیان پێ نەدراوە و وەك ئەدەبێكی جددی و ڕێزگیراو جێگەی شایانی خۆیان وەرنەگرتووە.

بەشێك لەو كارانەی من خۆم لە ئەوروپا كردوومن، ئەوەیە كە كۆمەڵێ بەرهەمی كوردیم كردوونە سوێدی و ئینگلیزی. سەرەتا ساڵی ١٩٨٥ بیست شیعری مامۆستا گۆرانم، بەهاوكاریی كاك بەختیار ئەمین و شاعیری سوێدی لارش بێكستروێم، كردنە سوێدی و بە كتێبێك بڵاومان كردەوە، (فرمێسك و هونەر). لە ڕۆژنامە و گۆڤارە سوێدییەكاندا سێزدە جار لەسەری نووسرا. ساڵی ١٩٩١ كتێبی (بۆنی هەوری وڵاتەكەم)مان بڵاو كردەوە كە شیعری چواردە شاعیری كورد بوو بە زمانی سوێدی و دیسان تا ڕادەیەك لە لایەن ڕەخنەگرانەوە بە سەر كرایەوە. پار لەسەر داوای گۆڤاری نێونەتەوەییی لێكۆڵینەوەی كوردی كە لە نیویۆرك بڵاو دەبێتەوە، شیعری دوانزدە شاعیری كوردم كردە ئینگلیزی و نزیكەی حەفتا لاپەڕەی گۆڤارەكەی گرتەوە. چەند ساڵێك لەمەوبەر لەسەر داوای گۆڤارێكی منداڵان لە ئەمەریكا كۆمەڵێ تێكستی ئەدەبی منداڵانی كوردم كردە ئینگلیزی. ئێستایش ئەنتۆلۆگییەكی چیرۆكی كوردی ئامادە دەكەم بە زمانی سوێدی، خوا یار بێت لە ماوەی ئەم ساڵەدا بڵاو دەبێتەوە.

بە گشتی بەرهەمی شاعیران و چیرۆكنووسانی كورد یەكجار كەمی تەرجەمەی زمانان بووە و خوێنەری ئەوروپایی ئەدەبی كوردی ناناسێت. لەناو شاعیرانی كلاسیكی كورددا مەلای جەزیری و ئەحمەدی خانی تا ڕادەیەك ناسراون و بەرهەمیان تەرجەمەی چەند زمانێك كراوە (ئەویش زۆرتر لە بازنەیەكی تەسكی ئەكادێمیدا). لەناو شاعیرانی ئەم سەردەمەی كوردستانیشدا پێم وایە شیعری مامۆستا گۆران و شێركۆ بێكەس و فەرهاد شاكەلی لە هەموان زیاتر وەرگێڕدراوەتە سەر زمانانی ئەوروپا.

كۆمەڵ: لە كۆمەڵە شیعری (ژێ)دا بۆن و بەرامە و ڕەنگی شیعرەكانی هەر یەك لە (مەحوی و نالی) دەبینین، ئەمە تەنیا كاریگەریی شیعرییە، یاخود كاریگەریی باوەڕ و بیركردنەوەی ئەوانیشە بەسەرتەوە؟

شاكەلی: شیعرەكانی دیوانی (ژێ) لە ماوەی هەشت نۆ ساڵێكدا نووسراون. هەر بەو پێیەیش دەبێ شۆپ و كاریگەریی جیاوازیان تێدا بە دی بكرێت. ڕاستییەكەی لەو ساڵانەدا من خۆم لە قەیرانێكی فكریی زۆر قووڵ و دژوار و هەناسەچكێندا دەژیام. هەوڵم دەدا شتی جۆربەجۆر بخوێنمەوە. دەستم دابووە خوێندنەوەی فەلسەفە، ئەدەبی كلاسیكی فارسی، ئەدەبی كلاسیكی كوردی، زمانە كۆنەكانی ئێران وەك فارسیی كۆن و پارسی و پەهلەوی و مانێكی و ئاڤێستا. دەمویست شارەزایی لە تەسەوفدا پەیدا بكەم. ئیمامی غەززالیم دەخوێندەوە. گوننار ئێكەلوێفی سوێدیم دەخوێندەوە.

من پێشتریش دیارە ئەدەبی كلاسیكی كوردیم دەناسی و خوێندبوومەوە، بەڵام ئەم جارە بە چاوێكی دیكە و لە ڕوانگەیەكی دیكەوە دەمخوێندەوە. دەمویست نرخە زمانەوانی و ئێستێتیكی و مرۆڤایەتییەكانی ناو ئەو ئەدەبە باشتر بناسم و تێبگەم. لەو ماوەیەدا زۆر شاعیری كوردم خوێندەوە، بەڵام لەناو هەموویاندا بایەخێكی زیاتر و قووڵترم بە مەلای جەزیری، خانی، نالی، مەولەوی و مەحوی دەدا. ئیتر لەمەوە ئاشكرایە كە كاركردی ئەو شاعیرە گەورە و داهێنەرانە لێرە و لەوێ لە شیعرەكانمدا دەردەكەوێت، چ لە ڕووی هونەرییەوە و چ لە ڕووی فكر و بیروباوەڕەوە بێت.

فەرهاد شاكەلی

لە ئینتەرنێتەوە

پایەڵێكی دی

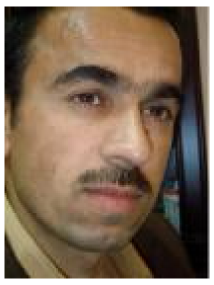

مەسئول و هەڵەبجە

پەیوەند عومەر*
Paewandomar@yahoo.com

چەند ڕۆژێكی دی، ڕێگاوبانە چۆڵەكانی هەڵەبجە پڕ دەبنەوە لە ئۆتۆمبیل، چەند ڕۆژێكی تر ڕۆحی ساردو سڕی هەڵەبجە دەچێتە نێو شیعرو وتارو دەبێتە خودانی چەندان وەعدی زلزل كە هەرگیز نایەنە دی.

هەر لە ئێستاوە ڕۆژنامەكان مانشێتی پانو پۆڕو درێژیان ئامادەیە، (TV)یەكان بە فلوتو وێنەی تراژیدی دەمانبەنەوە بۆلای عومەری خاوەرو كۆرپە خنكاوەكەی، (٣/١٦) ئەو ڕۆژەیە كە كادرو بەرپرسە حزبیو حكومیەكان كە ساڵانە تەنها لەم ڕۆژەدا چاویان بە هەڵەبجە دەكەوێت، زات دەكەنو بە شەقامو شوستە پڕ لە چاڵوچۆڵەكانیدا هەنگاو دەنێن. دواتریش لە سەر گڵكۆی شەهیدان و لەبەردەم ئەو بریندارانەی كە هەژدە ساڵە نیخە لە سنگیان دێت، باس لە سەروەرییەكانی ئەو شارە دەكەن كە بۆتە ناسنامەی كورد لە جیهاندا. دواتریش بە ئەندازەی ژمارەی ئۆتۆمبیلەكانیان وەعدی مەزن دەدەن، كە لە هاتنەوەیاندا لە دەروازەی ئەو شارەدا لە بیری دەكەن.

سەیرە، ساڵانە بەس لە ٣/١٦ بیریان دەكەوێتەوە، وەك ئەوەی بەشی بە ڕۆژەكان تری ساڵەوە نەبێ، وەك ئەوەی هاوڵاتیانی ئەو شارە تەنها لەو ڕۆژەدا مواجەیان هەبێ، باقی ساڵ لە چاوەڕوانیدا بن، ئەو بەرپرسە حزبیو حكومیانە چەند بوێرو چاو قایمن ساڵانە لە ٣/١٦ دا لە ناو ئەو كەلاوانەی كە هێشتا بۆنی ژەهری كوشندەی لێدێت، ڕایدەگەیەنن كە هەرگیز درێغییان لە ئاوەدانكردنەوەو خزمەتكردنی ئەو شارە نەكردووەو

بۆ ل١١

* دوو هەفتە جارێك دەینووسێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com